

HİNT KAPTANLIĞI VE PİRİ REİS

CENGİZ ORHUNLU

Süveyş, bir Osmanlı deniz üssü olarak Hint okyanusundaki hâkimiyet için yapılan deniz mücadelesinde önemli bir rol oynadı. Osmanlı devleti Süveyş'deki tersaneyi Memlûk devletinden tevarüs etmişti¹. Osmanlı devrinde Süveyş tersanesinin evsafı ve genişliği hakkında yeter derecede bilgimiz yoktur². Süveyş'de genel olarak Akdeniz tipi gemiler inşa edilmekte idi. Fakat, Süveyş tersanesinin her zaman muntazam tempoda çalıştığı söylenemez. En önemli sebep Osmanlı imparatorluğunun, Basra körfezi ve Hint okyanusu gibi güney sularındaki siyasetinin istikrarlı olmamasındandı. Her halde bir gemi inşa sanayiinde en elzem ham maddelerden kereste ve demir gibi maddelerin uzak yerlerden getirilmesindeki güçlük te aynı derecede rol oynamıştır. Bu gibi sebeplerle, Süveyş tersanesi, bazen büyük bir faaliyet içinde görülmüş, bazen de orada bir tersanenin mevcudiyetinden şüphe ettirecek bir atalet içinde bulunmuştur. Meselâ Mısır beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'nın idaresinde yapılan Hint seferi için, Tersane hummalı bir faaliyet içinde görülerek 1537 de yeni bir donanma inşa edilmiştir.

Kızıl-deniz'deki deniz kuvvetlerine kumanda eden mevkiin ismi "Süveyş kaptanlığı" idi. Donanmanın ismi ise "Bahr-ı ahmer filosu" adını taşımakta idi. Süveyş kaptanlığı ve Bahr-i ahmer filosu gibi tarihî terimler XVI. yüzyılın ilk yarısında kullanılmış olup o devirdeki Osmanlı devletinin güney sularındaki ilgisinin sınırlarını da göstermektedir³. XVI. yüzyılın ortalarından sonra Bahr-ı ahmer filosunun ismi "Hint donanması" olup bunu yöneten kimsenin işgal ettiği mevkiin ismi de "Hint kaptanlığı" oldu. Daha sonraki olayların gösterdiği gibi bu, Güneyde Portekiz devleti ile mücadele et-

¹ Memlûk bahriyesi için bk. David Ayalon, *Bahriyye*, Eİ²; Aynı yazar, *Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom*, London 1956, s. 49, 50, 73, 74, 78, 79, 80, 81, 82.

² "XVI.-XVII. yüzyıllarda Süveyş tersanesi" konusunda ileride bir tetkik yayınlıyacağım.

³ Bunun için bk. Cengiz Orhonlu, *XVI. asrın ilk yarısında Kızıl-deniz sahillerinde Osmanlılar*, TD, (= Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*) 16 (İstanbul 1962), s. 1-24.

meye karar veren ve Hint mes'alesi ile ilgilenen Osmanlı imparatorluğu için dönüm noktası olduğuna işaretir.

Selman Reis tayin edilmiş ilk Süveyş kaptanı idi. Onun ölümünden sonra, 1527-28 (Hicrî 934) de, halef olan kimsenin ismi şimdilik bilinmiyor⁴. Hint kaptanı ünvanı ile yapılan ilk tayin Ferhad Bey'e aittir. Öyle görülüyor ki bu zat aynı mevkiye uzun zaman kalmamıştır. O, 1547 de Yemen beylerbeyi olarak tayin edilince, meşhur denizci Pîrî Reis ona halef oldu⁵. Bu yazıda Pîrî Reis'in hal tercümesi değil "Hint donanması kaptanı" olarak yaptığı icraat üzerinde durulacaktır; gerçekte de bu husus üzerinde şimdiye kadar durulmamıştır. 1547 den sonra katline kadar olan faaliyetini aydınlatacak yeni belgeler mevcut olmasına rağmen, daha evvelki devir yani 1525-1547 yılları arasındaki hayatı ve ne yaptığı belli değildir. Bu devre içinde onun hakkında ek olarak sunulmuş olan belgeden başkasına sahip değiliz. Adı geçen belgenin tarihi olmamakla beraber düşmandan gasbedilmiş bir kayık hakkında Pîrî Reis'in yazdığı bir arzdır⁶. Hattâ Hürmüz muhasarasından katline kadar cereyan eden olaylar da ayrıntılı olarak bilinmiyor⁷.

I — Aden'in geri alınması :

Yemen eyâleti'nin bir sancağı olan Aden, 1546 yılında mahalli Arap reisi⁸ Ali b. Süleyman tarafından ele geçirilmişti. Osmanlı imparatorluğu Hint okyanusunda sahip olduğu yegâne üssü Aden'i geri almaya karar verince, Yemen beylerbeyliği ile Hint kaptanlığı makamlarını işgal eden kimseleri değiştirerek yerlerine daha chil olan başkalarını tayin etti⁹.

⁴ Âlî, *Ahbâru'l-Yemânî*, Hamidiye ktp., nu. 886, yp. 27 a. Bu eser aslında Kutbeddin Mekki'nin *Berku'l-Yemânî ft fethi'l-Osmânî* adlı eserinin XVII. yüzyıl ortalarına kadar gelen ilâveli bir tercümesidir.

⁵ *Rüstem Paşa Tarihi*, Üniversite kütüphanesi, T. Y., nu. 2438, yp. 245; bu eser aslında anonimdir. Yazma, Rüstempaşa tarihi diye tanındığı için burada da öyle zikredilmiştir.

⁶ Topkapı Sarayı Müzesi arşivi, N. E. 5627.

⁷ Pîrî Reis ve eseri olan *Kitab-ı Bahriye* ye âit bütün yayınların listesi Âfet İnan tarafından yayınlanan şu kitapta toplanmıştır : *Pîrî Reis'in Amerika haritası*, Ankara 1954. Ayrıca bk. Paul Kahle, *Piri Reis, The Sailor and Cartographer*, *Journal of Pakistan Historical Society*, 4 (1956), s. 99-108.

⁸ Seyyid Lokman, *Zübdetü't-tevârih*, Türk-İslâm eserleri müzesi, nu. 1973, yp. 71 a; *Rüstem Paşa Tarihi*, yp. 277 b.

⁹ Hint Okyanusundaki Osmanlı-Portekiz mücadelesinin genel bir tavsifi için

Hint kaptanı tâyin edilmiş olan Pîrî Reis 60 gemiden mürekkep bir donanma başında olarak 29 Ekim 1547 de Süveys'ten hareket etti. Yemen sahillerine vardığı zaman Moha limanında karaya çıktı ve Yemen beylerbeyi Ferhad Paşa ile görüştü. Ferhad Paşa ona biri başlarda olmak üzere içinde asker bulunan beş gemi vererek kuvvetlerini takviye etti¹⁰. Bunu takiben Aden istikametinde hareket etti. 18 Kasım 1548 (17 Zilkade 955) de Aden civarına vâsıl olundu; bunu takiben de Bîre denen bir mevki civarına gelindi. Donanma gelmeden önce Aden civarında askerî faaliyet başlamıştı. Plâna göre, Yemen'den Özdemir Paşa tarafından eski Aden sancakbeyi Kasım bir kuvvet ile Aden üzerine karadan gönderilecekti. Donanma Aden civarındaki Sıra mevkiine gelince Aden şehri halkına gözdağı vermek için bütün donanma topları ile ateş edildi. O anda Aden açıklarında 3 gemi görüldü; Pîrî Reis bu gemilerin portekizlilere âit olabileceğini tahmin ederek yakalanmaları hususunda emirler verdi. O gemilerin takibine memur gemiler Habeşistan'ın Hint okyanusu sahillerinde olan Zeyla limanına kadar takip ettiler ve onları ele geçirdiler; ele geçirilen her gemide 40 ar denizci olup, bunlar Osmanlı gemilerinde kürekçi olarak kullanıldı; gemilerdeki ganimetler de Osmanlı denizcileri arasında paylaştırıldı. Ele geçirilen gemiler Aden açıklarına getirildi ve orada ateşe verildi¹¹.

Yukarıda zikredildiği gibi Kasım Bey Yemen'den bir kuvvet başında Aden civarına vâsıl olmuştu. Aden'de sancakbeyliği yaptığı için o havali hakkında bilgi sahibi idi. Aden'i ele geçirmiş olan Ali b. Süleyman onun yaklaştığını duyunca 3000 kişilik bir kuvvetin başında Kasım Bey'in üzerine yürüdü. Kasım Bey kâfi askere sahip olmakla beraber, mâhirane taktik kullanarak düşmanın ağır kayıplara uğramasına sebep oldu. Ali b. Süleyman bu mücadelede katledildi; adamları panik halinde Aden kalesine kaçıştılar¹². Ali b. Süleyman'ın oğlu Muhammed Aden eşrafi tarafından babasına halef olarak seçildi. Aynı zamanda Portekizlilere, Aden'i kurtarmaları şartı ile Aden'e davet eder mahiyette bir haber gönderdiler; bunun

bk. Longworth Dames, *The Portuguese and the Turks in the Sixteenth Century*, *Journal of the Royal Asiatic Society*, part 1 (January 1921); George William Frederick Stripling, *The Ottoman Turks and the Arabs, 1511-1574*, Urbana Illinois 1942.

¹⁰ *Rüstem Paşa Tarihi*, yp. 277 b; *Ahbaru'l-Yemânî*, yp. 47 b, 48 a.

¹¹ Seyyid Lokman, yp. 71 a; *Rüstem Paşa Tarihi*, yp. 277 a.

¹² Lokman, yp. 71 a; *Rüstem Paşa Tarihi*, yp. 277 b, 278 a.

yanısıra bir miktar top talebinde de bulundular. Bu davet sonucunda hacim bakımından küçük olmakla beraber bazı gemiler gelerek Aden limanına girmeyi başardılar. Fakat orada Osmanlı donanmasını gören gemiler derhal gerisin geriye kaçtılar. Aden'in denizden ve karadan muhasaraya başlanması bundan sonra olmuştur. Aden şehri çok dik kayalık bir yamaç üzerinde inşa edilmiş olup çok muhtakem bir kaleye sahip idi¹³. Limanın tabii durumu da müdafilere yardım eden diğer bir âmil idi. Aden kalesi denizden de sıkış bir şekilde sarıldı; celbe¹⁴ ve sanbuk gibi küçük gemiler kale müdafilerine Osmanlı donanmasının boşluklarından yararlanarak yiyecek ve diğer levazımatı taşımaya muvaffak olmakta idiler. Pîrî Reis Kapucu-başı Hüseyin'i bir kaç gemi ile bu küçük filonun ele geçirilmesine memur etmek zorunda kaldı. Hüseyin, kendisine verilen görevi bu küçük filoyu bir kısmını tahrip bir kısmını ele geçirmek sureti ile yerine getirmeye muvaffak oldu; bu arada diğer bir grup celbe ve sanbuk üzerine hücum edip 10 tanesini ele geçirip diğerlerini gene tahrip etti. Pîrî Reis'in Aden önlerine gelişi 19 Ocak 1549 (19 Zilkade 955) tarihinde olmuştur¹⁵; yani bütün bu izah edilen pürüzlerin ortadan kalkmasından sonra donanma ile Aden'i daha sıkı bir şekilde muhasara için geldi.

Donanma kıyıya çok yaklaştığı zaman, Pîrî Reis Aden'in Yemen kapısı yönünde karaya çıkılmasını emretti. Bu emir üzerine karaya asker ile birlikte toplar da çıkarıldı. Toplar şehre hâkim tepeler üzerinde mevzilendirildi; Pîrî Reis askerler için de bir barikat inşa edilmesini emretti. Bundan sonra üç gün sürecek olan şehrin topa tutulması emrini verdi. Muhasaranın, dördüncü günü Osmanlıları buldukları mevzilerden geri sürmeye yönelmiş bir Arap hücumu başarısızlığa uğratıldı¹⁶. Araplar ellerindeki bu tepenin de Osmanlılar tarafından zabtedilmesine engel olamadılar. 18 gün toplarla

¹³ Aden kalesinin müdafaa sistemi hakkında bk. H. T. Norris - F. W. Penhay, *The Historical development of Aden's defence, The Geographical Journal*, vol. CXXI, part 1 (1955), s. 11-20.

¹⁴ Kızıl-deniz ile Hint okyanusunda müslüman denizciler tarafından kullanılan küçük bir gemi cinsi. Bunun için bk. Âlî, *Meva'idü'n-nefâis ft kavaidi'l-mecâlis*, İstanbul 1956, s. 235; Moreland, *Ships of the Arabian Sea about A. D. 1500*, JRAS (1939), s. 63-74, 173-192.

¹⁵ *Rüstem Paşa Tarihi*, yp. 278 b, 279 a, 279² b.

¹⁶ Bu tepe Cebel-i Şemsan olmalıdır (H. T. Narris - P. W. Penhay, *aynı eser*, 12).

dögülmesine rağmen kale üzerinde istenen tesir elde edilememiştir. Kaleye çok hâkim Kuful (Kafl) adlı tepe ele geçirilince üzerine toplar mevzilendirildi ve kale doğrudan doğruya dögülmeye başlandı. Bundan sonra kale üzerine genel bir hücum tertip edildi; yavaş yavaş kalenin burç ve bedenleri üzerinde Osmanlı bayrakları dalgalanmaya başladı. Aden kal'esinin fethi tarihi 3 Şubat 1549 (14 Muharrem 956?) dir; fetih günü Cuma gününe isabet etmiştir. Aden ileri gelenleri ve Osmanlı kuvvetlerinin idarecileri namaz için camie toplandıklarında Kanunî Sultan Süleyman namına okunan hutbeyi dinlediler¹⁷. Fetih haberi derhal Mısır'a ve buradan da İstanbul'a ulaştırıldı. Bu iyi haber üzerine bu çarpışmada yeralmış asker ve denizcilere rütbelerine göre terakkiler verildi¹⁸.

II — Hürmüz Seferi :

Portekizliler 1550 ve 1551 yıllarında Basra körfezinde çok faal idiler. Onlar Osmanlı nüfuzu altında görünen Bahreyn'e¹⁹ kadar sokuldular; Lahsa'da²⁰ bulunan Katif²¹ kalesini de ele geçirdiler.

¹⁷ *Rüstem Paşa Tarihi*, yp. 280 a, 280 b; krş. *Tarih al-Şihri (The Portuguese off The South Arabian coasts, Hadramî chronicles, with Yemani and European accounts of Dutch pirates off Mocha in the seventeenth century* by R. B. Serjeant, Oxford 1963 adlı eserde) s. 107, 108, 179. Kutbeddin Mekkî (yp. 49 a) bu olay hakkındaki kısa ifadesinde Pîri Reis'in adını zikretmiyor.

¹⁸ Pîri Reis'e 100.000 akçalık bir zeamet verildi (Mehmed Efendi, *İbtihacü't-tevârih*, Süleymaniye kütüphanesi, Hüsrev Paşa kısmı, nu. 322, yp. 89 a; Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr*, İstanbul 1322, s. 61).

¹⁹ Basra körfezinde Arabistan ile Katar yarımadası arasında bir takım adaların ismi olup aynı zamanda en büyüğüne de alem olmuştur. Bahreyn de Osmanlı hâkimiyeti mes'elesi için bk. Cengiz Orhonlu, 1559 *Bahreyn seferine âit bir rapor*, TD, 22 (1968), s. 5, 7, not 11.

²⁰ Lahsa'nın esas ismi al-Hasa'dır. Osmanlı eserlerinde genel olarak Lahsa diye bilinir. Bu isim Basra körfezinin batı kıyısını teşkil eden Basra'nın güney batısı ile Katar arasında uzanan topraklara verilmiştir. 1554 yılına kadar bir sancak olarak idare edilmekte olup Basra eyâletine bağlı idi. Müstakil bir eyâlet halinde teşkilâtlandırılması 1555 tarihinde olmuştur (Bunun için bk. 1559 *Bahreyn seferine âit bir rapor*, s. 5, not 4, s. 6, not 5).

²¹ Katif Osmanlı hâkimiyeti altına 1550 den önce girdi. Zikredilen yılda Basra eyâletine bağlı bir sancak haline kondu. Fakat portekizliler 1550 de bu önemli sahayı ve kaleyi ellerine geçirdiler. Katif kalesinin kaybindan sancakbeyi olan meşhur denizci Murad Reis sorumlu tutulmuştur. Bununla beraber kısa bir zaman sonra Araplar Katif'i Portekizlilerden geri alarak Osmanlı idarecilerine teslim ettiler (Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia : or The History of the discovery and conquest of India*

Bundan başka, Basra eyaletinde bataklık bir bölge olan ve adalardan müteşekkil olan Cezâir²² bölgesinde de faal idiler. Portekizliler aynı zamanda bu bölgede yaşayan halkı da Osmanlı İmparatorluğu aleyhine isyan ettirmek için tahrik etmekte idiler. Onların bütün bu gibi zararlı faaliyetleri Osmanlı devletinin onları bu havaliden çıkar-maya karar vermesine sebep oldu; bu karar derhal fiiliyata geçirildi. Bu maksatla Pîrî Reis Süveysş'den 24 kadirğa, 4 barça olmak üzere 30 gemiden mürekkep bir donanma başında²³ Nisan 1552 de hareket etti²⁴. Ona verilen ilk talimat bilinmemektedir. Fakat Hürmüz muhasarası devam ederken ona gönderilen emirlerin mealinden bunu çıkarmak mümkündür. 26 Ekim 1552 tarihli olan bu emir-name bütün tereddütleri bertaraf edecek niteliktedir. Bu, aslında Pîrî Reis'in Hürmüz'e varmazdan evvel gönderdiği ve takip ettiği harekâtı izah eden bir nevi raporuna karşı cevap mahiyetinde ona gönderilmiştir. Hürmüz muhasarası devam ederken aldığı bu talimata göre Hürmüz'ü ele geçirdikten sonra ona tabi toprakları Osmanlı hâkimiyetini tanımadıkları takdirde tahrip edecek ve eğer her şey yolunda giderse, Bahreyn adalarına kadar gidecek ve bu adaları

by the Portuguese, London 1965, c. II, s. 167; Seydi Ali Reis, *Mir'atü'l-memâlik*, İstanbul 1313, s. 13; Arnold Wilson, *The Persian Gulf*, Oxford 1928, s. 126). 1552 yılında Katif sancakbeyi olarak Ali Bey bulunuyordu; bu zat Pîrî Reis'in emrindeki donanmada da görev almıştı. 6 Kasım 1552 (18 Zilkade 959) tarihli bir Mühimme hükmü onun tayini ile ilgili olup Basra beylerbeyi Kubad Paşa'ya gönderilmiştir (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Koğuşlar kitaplığı, *Hüküm-nâme mecmuası*, nu. 888, yp. 488 a).

²² Buraya Kuzey Afrika'daki Garb Cezayir'ine nisbetle Cezâyir-i Cedid denmektedir. Buraya verilen cedid sıfatından bir idarî bölge şeklinde teşkilinin yeni olduğu mânası çıkar. Cezâir-i Cedid'in Basra beylerbeyliğine bağlı iken sonradan ayrı bir beyler beylik gibi teşkil edildiğini gösterecek belgeler vardır. 1552 tarihli bir belge ile Basra beylerbeyi Kubad Paşa'ya "Cezair ve Medine" beylerbeyliğinin tevcih edilmesi buna bir delildir (*Hüküm-nâme mecmuası*, Koğuşlar kitaplığı, - Topkapı Sarayı Müzesi - nu. 888, yp. 341 a). Cezâiri-Cedid, Bağdad beylerbeyi Ali Paşa ile Kubad Paşa'nın gayreti ile ele geçirilmiştir (*Hüküm-nâme mecmuası*, yp. 341 b: 7 Şaban 959). Bu Hüküm-nâme mecmuası, aslında bir Mühimme defteridir.

²³ "mâh-ı Cumâde'l-ulâ'da Bender-i Süveysş'den deryâya müteveccih olup" (*Hüküm-nâme mecmuası*, Koğuşlar kitaplığı, nu. 888, yp. 487 b; Kutbeddin Mekkî, *al-Fevâid al-seniyye fî al-Rihlet al-Medine ve al-Rumiyye*, Veliyüddin Efendi kütüphanesi, nu. 2440, yp. 34).

²⁴ *Hüküm-nâme mecmuası*, yp. 488 b; gemilerin adedi Peçuylu'da (*Tarih*, İstanbul 1281, c. I, s. 351) va Kâtib Çelebi de (*aynı eser*, s. 61) 30 olarak kaydedildiği halde Kutbeddin Mekkî (*aynı eser*, yp. 34) de 25 kadirğa olarak zikredilmektedir.

ele geçirecekti. Bununla beraber Basra ve etrafı oradaki Arap aşiretlerinin devamlı bir şekilde isyan halinde olmalarından dolayı daha önemli idi. Zira Portekizliler onları devamlı olarak Osmanlı imparatorluğu aleyhine isyana teşvik etmekte idiler. Eğer gerekli ise Pîrî Reis kışın Basra'da kalabilirdi. Bunun aynı olmamakla beraber bir diğer emir-name de Basra beylerbeyi Kubad Paşa'ya gönderilmişti; bunda donanmadaki askerlerin ulûfeleri ve diğer ihtiyaç maddeleri gibi hususlardan bahsedilmektedir. Gelecekte Basra havalisi için 10 geminin kalmasında sakınca görmezse o mikdar gemi bırakılabilir ve Pîrî Reis geri kalan gemiler ile geri dönebilirdi; bu hususda karar vermek yetkisi Pîrî Reis'e bırakılmıştır²⁵.

Bu emir-nameden Pîrî Reis'e iki talimat verildiği anlaşılmaktadır. Birincisi, Hürmüz muhasarasına kadar takip edilen ve muhtemelen donanma Süveyş'den hareket etmeden verilen talimat; ikincisi ise yukarıda özetlenmiş olandır. Nisan 1552 de Pîrî Reis Süveyş'den hareket etti; Babu'l-mendeb'i geçerek Hint okyanusu'na çıktı ve Aden limanına vasil oldu. Bu limanda donanma için gerekli ikmal yaptı, eksiklerini tamamladı. Aden limanında Hint okyanusuna açıldıktan sonra Arap yarımadasının Aden'den sonra diğer önemli bir ticaret şehri olan Şihr limanına yöneldi²⁶. Şihr limanından sonra kuzey doğusundaki Zufar limanına doğru yelken açtı; fakat burada pek durmuyarak Res al-Hadd'e geldi; burdan sonra donanmanın rotasını kuzeye yöneltti. Böylece, donanma Umman körfezine veya denizine girdi. Bu sırada İstanbul'dan 16 Ekim 1552 (26 Şevva 1959) tarihli bir emir Basra beylerbeyi Kubad Paşa'ya gönderilmişti. Bu emir-nâmede Hint donanmasının Basra'ya varıp varmadığı andan sorulmakta olup, vardı ise kaç gemi ile ne zaman vasil oldu; eğer Basra'ya hâlâ gelmedi ise donanma nerelerde bulunabilir; bu hususda herhangi bir haber duyulursa derhal İstanbul'a bildirilmesi, aynı zamanda Basra ve Lahsa hakkında da haberlerin ulaştırılması istenmekte idi²⁷. Bu hüküm Basra'ya gönderilmiş iken Pîrî Reis de Mehmed Bey idaresinde bir kaliteyi ileri göndererek 11 Ekim 1552 (21 Şevval 959) de

²⁵ *Hüküm-nâme mecmuası*, yp. 488 b.

²⁶ Pîrî Reis'in Şihr limanına varışı *Tarih al-Şihr* de 22 Rebiülevvel 959 olup gene aynı eserde iki gemi ile geldiği kaydedilmiştir (*Portuguese off the South Arabian coast, Hadramt chronicles with Yemant and European accounts about the Dutch pirates off Mocha in the 17 th century*, tercüme ve neşreden R. B. Sergeant, London 1963, 109).

²⁷ *Hüküm-nâme mecmuası*, yp. 473 a.

Basra'ya varmasını temin etti. Mehmed Bey Pîrî Reis'in tayin beratını Kubad Paşa'ya gösterdi ve Kubad Paşa'ya yazdığı mektubunu teslim etti; böylece onu verilen görevden haberdar etti²⁸.

A) Maskat kalesinin ele geçirilmesi ve tahribi :

Res al-Hadd geçildikten sonra, donanmadaki gemiler sisli hava sebebiyle bir kazayı önlemek için birbirlerinden ayrıldılar. Buraya gelmezden evvel Şihr yakınlarından donanmanın bir gemisi karaya oturarak tahrip olmuştu. D. Alvaro de Noronha Hürmüz'deki Portekiz kumandanı olup Osmanlı donanmasının durumunu öğrenmek için Simon de Costa idaresinde bir kaç gemiyi keşif maksadı ile gönderdi. Simon aynı gaye ile gönderilmiş bazı Osmanlı gemileri ile karşılaştı ki bu gemiler Pîrî Reis'in oğlunun (!) kumandasında idiler²⁹. Aralarında bir çatışma olmadı. Bu sırada harekâtına devam eden Pîrî Reis de Maskat kalesi önlerine gelmişti. Maskat kalesi 1506 yılından beri Portekiz hâkimiyeti altında idi. Kale kumandanı buraya yeni tayin edilmiş olan Jean de Lisbao adlı bir kimse idi. Faria Y. Sousa'ya göre³⁰ Maskat kalesi Osmanlı donanmasına bir ay kadar dayandı. Osmanlı donanması açıklarda görünür görünmez Jean de Lisbao karısını ve Maskat'da uzun süre yaşamış olan iki yaşlı Portekiz ile diğer bazı kimseleri bir barçaya koyarak Hürmüz'e gönderdi³¹. Fakat Türk belgeleri Maskat muhasarasının Portekiz kaynaklarının yazdığı gibi uzun sürmediğini ortaya koymaktadır. 6 Kasım 1552 tarihli olan bu belgeye göre³² Osmanlı donanması Maskat kalesini 6 gün bombardıman etti; yedinci gün kale teslim oldu. Faria Y. Sousa³³ onların teslim olmalarına rağmen Pîrî Reis'i

²⁸ Gönderilen hükmün tarihi 18 Zilkade 959'dur (*Hükümname mecm.*, 488 a).

²⁹ Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia* c. II, s. 163; oğlunun, emrindeki donanma da bir gemi kaptanı olarak hizmet ettiği mümkündür. Pîrî'nin Basra'ya önceden gönderdiği kimsenin adı Mehmed olup, buna dair belgede oğlu olduğuna ait işaret yoktur (*Hükümname*, 488 a). Fakat 8 Mart 1557 tarihli bir belgeden oğlunun adının Mehmed olup müteferrikalıktan 40 akçe ile bir gemi reisliğine terfi ettirilmiştir (Başbakanlık arşivi, Divan-ı humayun *Mühimme Defteri*, nu. 2, hüküm nu. s. 228, 2038). Pîrî Reis'in keşif için gönderildiği Mehmed Bey'in onun oğlu olduğundan Osmanlı kayıtlarında bahsedilmemektedir.

³⁰ *The Portuguese Asia*, c. II, s. 164.

³¹ Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia*, c. II, s. 163.

³² *Hükümname mecmuası*, yp. 488 a.

³³ Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia*, c. II, s. 164.

evvelden verdiği sözü tutmamakla itham etmektedir. Onun ifadesine göre, Jean de Lisbao serbest bırakılacak iken esir olarak muhafaza edildi; bunun yanısıra 60 portekiz askeri kadırgalara kürekçi yapıldı. Fakat aynı Türk belgesi bu ifadenin aksine 128 askerin esir alındığından bahsetmektedir³⁴. Pîrî Reis Maskat kalesini muhafaza etmek niyetinde değildi. Zira elinde esasen oraya bırakacak fazla asker yoktu; oraya muhafız konsa bile Maskat'ın muhafazası çok müşkül idi. Zira Portekiz üsleri olan Hürmüz, Diu ve Goa'dan kontrol edilebilmekte idi. Bu sebeple kaleyi tahrip etti. Bundan sonra Hürmüz istikametine doğru denize açıldı³⁵.

B. Hürmüz muhasarası :

Batı Asya ülkeleri ile Hindistan arasında bir ticaret merkezi olması hasebiyle Hürmüz Hint okyanusunun en önemli limanlarından biri idi. Aden gibi bir ticaret yeri olan Hürmüz büyük ölçüde bir deniz ticaretine dayanan bir hükûmet tarafından yönetiliyordu. Tâcirler bu devlette büyük nüfuz sahibi idiler; halbuki hükümdar aynı derecede bir nüfuza sahip değil idi³⁶. Hürmüz hâkimleri, Basra körfezinde, İran ve Arap sahillerinde ki muayyen topraklarda hüküm sürmekte idiler. Büyük Portekiz denizcisi Albuquerque Hürmüz'ü 1507 yılında ele geçirdi ve burada bir üs tesis etti. Pîrî Reis muhasaraya teşebbüs ettiği sırada Hürmüz muhafızı D. Alvaro de Noronha idi. Kalede 900 iyi yetişmiş asker ve uzun bir muhasaraya dayanacak derecede cephane ve yiyecek mevcut idi³⁷.

Pîrî Reis 28 gemiden mürekkep donanma ve içinde bulunan 850 asker ile Hürmüz muhasarasına başladı. Karaya çıkarılan ve mevzilenmiş toplarla gerek karadan ve gerekse denizden başlıyan bombardıman kale bedenleri üzerinde hayli tahrip yaptı³⁸. Pîrî Reis bu arada Hürmüz'de çarpışan askerlerin ulûfeleri için Basra beylerbeyi Kubad Paşa'ya müracaat etti³⁹. Kaleye karşı yapılan bombardımanı takiben birbiri ardına düzenlenen hücumlar kalenin

³⁴ *Hükümname mecmuası*, yp. 488 a.

³⁵ *Hükümname mecmuası*, yp. 488 a; Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia*, II, 165.

³⁶ Bu hanedan için bk. Jean Aubin, *Les Princes d'Ormuz du XIII e au XV e siècle*, *Journal Asiatique*, Tome CCXLI, Fasc. 1 (1953), 77-138.

³⁷ Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia*, c. II, s. 164.

³⁸ *Hükümname mecmuası*, yp. 488 a.

³⁹ *Hükümname mecmuası*, yp. 488 b.

mukavemet etmesi karşısında başarılı olamadı. Portekiz müdafileri teslim olmayı kabul etmiyerek iç kaleye çekildiler. Muhasaranın ümid edilenin aksine uzun sürmesi, Osmanlı askerlerinin cesaretini kırmağa başladı. Pîrî Reis'in en büyük endişesi Hürmüz'ü muhasara ederken üstün bir Portekiz donanması tarafından bastırılmak idi. Yanında esir olarak bulunan Maskat kalesinin kumandanı Jean Lisbao'yu Portekiz faaliyeti hakkında fikir ve bilgi almak için bir nevi müşavir gibi kullanmakta idi; onun verdiği Portekiz deniz faaliyeti hakkındaki bilgiler Pîrî Reis'in endişesini büsbütün arttırdı. Bununla beraber Pîrî Reis Kışm (Ceziret al-Tavîle), iç kalesi hariç bütün Hürmüz adası ve Hürmüz'e tâbi birtakım küçük adaları ele geçirmişti. Fakat bütün bu yerlerin merkezi demek olan kale hâlâ direnmekte idi ve aldığı haberler muvacehesinde de ele geçirilmesi mümkün olamayacaktı. Muhasara devam ederken Pîrî Reis kaledekilere Maskat'ta aldığı bütün esirleri serbest bırakacağı hususunda teklifde bulundu; bu arada Jean de Lisbao'nun karısını, iki ihtiyar Portekiz ve iki askeri serbest bıraktı⁴⁰. Bundan anlaşılıyor ki diğer askerleri ve Maskat kale kumandanını bırakmadı. Karadaki bütün ağırlıkları kadırgalara yükledikten sonra denize açıldı ve Basra körfezine girdi; Basra'ya doğru giderken yerli gemicilerden Portekiz donanmasından haber aldıkları takdirde onu haberdar etmelerini de tenbihledi. Gerçekten de Hint donanması Basra'ya vasil olduğu sırada bir Portekiz donanmasının da Hürmüz önlerine geldiği haberi Pîrî Reis'e ulaştı. Hürmüz muhasarasını zamanında kaldırmakla Pîrî Reis'in ne kadar basiretli davrandığı bu olayla anlaşılmaktadır. Pîrî Reis'in bu faaliyetleri Portekiz ticaretine büyük darbeler indirmiştir. 1552 yılında Lizbon'dan gelmiş olan 6 ticaret gemisinden mürekkep bir konvoy mutad olduğu halde Hürmüz'e uğrayamıyarak doğrudan doğruya Diu'ya yöneldi. Fakat Hürmüz'deki Osmanlı başarısızlığı duyulunca ticarî seyahatlerle ilgililer eski rotayı takip etmeye başladılar⁴¹.

III — Pîrî Reis'in idamı :

Yukarıda işaret edildiği gibi Pîrî Reis'in Hürmüz muhasarasını kaldırması ve Basra körfezine doğru çekilmesi tam zamanında olmuştur. Zira herhangi bir gecikme, Osmanlı Hint donanmasının,

⁴⁰ Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia*, c. II, s. 164, 165.

⁴¹ Faria Y Sousa, *The Portuguese Asia*, c. II, s. 165.

üstün vasıflı portekiz donanması tarafından kısırılması sonucu belki de Osmanlı deniz tarihi bakımından çok kötü bir akıbeta uğraması mukadder olacaktı. Fakat şimdi yeni ve sıkıntılı bir durum ortaya çıkmıştı. Çünkü, Basra körfezinin bir portekiz donanması tarafından kapatılması bahis konusu idi. Pîrî Reis'in müşaviri durumunda olan eski Maskat kumandanı Jean de Lisbao bir Portekiz donanmasının Hürmüz boğazını kapatması halinde Hint donanmasının Süveyş'deki üssüne dönebilmesinin çok güç olabileceğini beyan ederek bu tehlikeli duruma karşı Pîrî Reis'i ikaz etti. Pîrî Reis bu durumda haklı olarak endişelendi; mukabil çareler aramaya başladı. Bu konuda Kubad Paşa⁴² ile görüştüğü ve daha sonra tatbik mevkiine koyduğu plânını münakaşa ettiği muhakkaktır. Bilinene göre donanmadan 3 gemiyi yanına alarak Basra'yı terketti ve süratli bir şekilde Süveyş'e vasil olmaya gayret etti. Gemilerden biri yolda kayalara oturup parçalandı⁴³. Süveyş'e 2 kadirga ile gelen Pîrî Reis oradan karayolu ile Kahire'ye vardı. Fakat Mısır beylerbeyi Davud Paşa tarafından iyi karşılanmadı. Hint donanması Pîrî Reis'in sorumluluğu altında idi; o bu hareketi ile ordusunu savaş meydanında bırakıp kaçmış bir kumandan gibi telâkki edilmiştir. Bu görüş açısında suçlu bulunarak hapse atıldı. Davud Paşa bu durumu kendi açısından ayrıntılı olarak İstanbul'a bildirdi. Basra beylerbeyi Kubad Paşa ondan çok önce Pîrî Reis'in hareket tarzını İstanbul'a bildirmişti. İstanbul'dan gelen emirle "siyaseten" Divan-ı Mısır'da katledildi⁴⁴. Katil tarihi muhtelif eserlerde farklı olarak yazılmıştır. Katil olayı Mustafa Âlî tarafından⁴⁵ 961 hicrî yılı olayları arasında yazılmış olup, Peçuylu İbrahim de⁴⁶ aynı şekilde kaydetmiştir. Türkçe İslâm

⁴² Kubad Paşa Çukurova'da hüküm sürmüş olan Ramazanoğulları ailesine mensuptur. Muhtelif eyâletlerde beylerbeylik yapmış olan Pîrî Paşa'nın da kardeşidir. Basra'ya tayin tarihi bilinmemekle beraber, 3 Cemaziyülevvel 957 de Basra beylerbeyi olarak zikredildiğine göre (Başbakanlık arşivi, Kâmil Kepeci tasnifi, *Ruus defteri*, nu. 209, s. 51) tayini daha evvel olmalı.

⁴³ Kutbeddin Mekkî (s. 35), Seydi Ali Reis (s. 13), Kâtip Çelebi (s. 61) geminin Barhreyin civarında kazaya uğradığını zikretmektedirler. Peçuylu İbrahim (I, 352) ise bunun Yemen açıklarında olduğunu kaydediyor.

⁴⁴ Kutbeddin Mekkî, 35; Peçuylu İbrahim, *aynı eser*, c. I, 352; Kâtip Çelebi, s. 61; F. Stripling yanlış olarak Pîrî Reis'in İstanbul'da katledildiğini kaydediyor (s. 94).

⁴⁵ *Künhü'l-ahbâr*, Üniversite kütüphanesi, Türkçe yazmalar, nu. 5959, yp. 303a.

⁴⁶ *Aynı eser*, c. I, s. 352.

ansiklopedisindeki Pîrî Reis maddesinde ise⁴⁷ 960 veya 962 de katledildiği kaydedilmiştir⁴⁸.

Pîrî Reis'den bahseden en son belge 959 Hicret yılının Zilkade (1552 Ekim) ayına aittir⁴⁹. 8 Zilkade 959 tarihli bir hükme göre Pîrî Reis Hint donanması ile Süveyş'i Nisan 1552 (Cemaziyülevvel 959) de terketmişti. Bunun için Hürmüz'e varması Zilkade ayının başlarına isabet etmektedir. Süveyş ile Hürmüz arasındaki mesafe o devrin imkânlarına göre altı ayda alınıyor demektir; Hürmüz'den Basra'ya varışta en fazla bir ay sürmekte idi⁵⁰. Buna göre onun Süveyş'e varması 6-7 ay sürmesi icap eder ki 960 Hicret yılı içine isabet eder. Kutbeddin Mekki'nin⁵¹ eserinde bulunan bir kayıt sayesinde onun 960 Hicret yılında Cidde limanına vasıl olduğunu tespit edebiliyoruz ki tahminimizi teyid etmektedir. Pîrî Reis Kahire'ye 960 Hicrî yılın son aylarında varmıştır. Onun hapse atılması ve İstanbul'dan katline dair emrin gelmesine kadar geçen müddet dikkate alınrsa katlinin 961 hicret yılının ortalarına doğru olduğu çıkar⁵².

Pîrî Reis'in katlinden sonra Hürmüz'den bir cemaat İstanbul'a gelerek onun Hürmüz'ü muhasara ettiği sırada mülklerini ve mallarını gasbettiğini iddia ederek mallarının bedelini istediler. Fakat iddia ve ithamlarını destekleyen bir delil gösteremedikleri için şikâyetlerine itibar edilmedi. Pîrî Reis'in sahip olduğu herşey Mısır'daki mahallî idareciler tarafından, verilen emre uyularak müsadere edildi ve İstanbul'a gönderildi⁵³.

Pîrî Reis'in katli hakkında çağdaş ve çağdaş olmayan yazarların aldıkları tutum dikkate değer. Peçuylu İbrahim⁵⁴ ve Kâtip

⁴⁷ Madde Fuad Ezgü tarafından yazılmıştır.

⁴⁸ F. Stripling hangi tarihte katledildiğini zikretmiyor (s. 94, 95).

⁴⁹ *Hükümname mecmuası*, yp. 488 a.

⁵⁰ Seydi Ali Reis, Basra'dan Şaban'ın ilk günü hareket ederek Ramazan ayı başlarında Hürmüz civarına vasıl olmuştu (*Miratü'l-memâlik*, İstanbul 1313, s. 17, 19).

⁵¹ *Aynı eser*, s. 35.

⁵² Aynı tarih -961- Mustafa Âlî (*aynı eser*, yp. 304 a), Celâl-zâde Mustafa (*Tabakatü'l-memâlik fi derecâtü'l-mesâlik*, Topkapı sarayı, Bağdad kitaplığı, nu. 298, yp. 392 a) ve Peçuylu İbrahim (*aynı eser*, c. I, 350-351) tarafından da verilmiştir. Fakat zikredilen yazarlar Pîrî Reis'in hangi ayda katledildiğini zikretmemektedirler.

⁵³ Kutbeddin Mekki, 35; Kâtip Çelebi, s. 61.

⁵⁴ *Aynı eser*, c. I, s. 352.

Çelebi⁵⁵ herhangi bir beyanda bulunmuyarak yalnız olayı nakletmektedirler. Onun Hint donanması kaptanlığında haleflerinden olan Seydi Ali Reis⁵⁶, diğer yazarlardan daha ziyade gerçekleri bilmesi muhakkak olmasına rağmen, manâlı bir sükûtle olayı geçiştirmektedir. Yukarıda zikredilen yazarların tutumları, vicahen mahkeme edilmeden idam edilen Pîrî hakkında uygulanan kararı ağır telâkki ettikleri intibâı uyandırmaktadır. Bununla beraber bazı yazarlar da uygulanan karar hakkında çok gayretkeşirler; Mehmed Efendi⁵⁷, Celâl-zade Mustafa⁵⁸ ve Mustafa Âlî⁵⁹ gibi yazarlara göre Pîrî Reis menfaatini gözeterek teslim olmak üzere iken Hürmüz muhasarasını kaldırdı, bunun yanısıra Hint donanmasını Basra'da bırakarak üç kadirge ile kaçtı. Genel olarak onun idam edilmesine iki siyasî sebep ileri sürülmektedir. Biri, Kubad Paşa'ya onu hoşnud edecek hediyeler vermemesi, diğeri Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın himaye ettiği insanlardan biri olması⁶⁰.

Pîrî Reis'in hangi düşüncelerle üç kadirge ile Süveys'e doğru gittiği bilinmiyor. Bir ihtimal, Portekiz deniz kuvvetinin üstünlüğü karşısında bir donanma ile onlarla başedilemeyeceğinden yeni bir donanma ile onlarla daha kolay mücadele edilebileceği fikrinden hareket etmiş olabilir. Pîrî Reis'in donanma başında çok dikkatli ve bir Portekiz donanması ile karşılaşmaktan çekindiği dikkati çekmektedir. Diğer bir gerçek de donanmadaki gemilerin Süveys'den itibaren uzun bir deniz mesafesi katetmesi ve iki muhasara savaşı –Maskat, Hürmüz – yapmış olması hasebiyle tamire muhtaç olmaları idi. Bir deniz adamı olmaması dolayısıyla Basra beylerbeyi Kubad Paşa'nın denize ait meseleleri anlama kabiliyeti yoktu. Donanmada kürekçi olarak Araplar kullanılmakta olup donanma Basra'ya geldiğinde kürekçiler gemileri terkettiler⁶¹. Bundan anlaşıldığına göre Pîrî Reis idaresindeki donanma elemanlarının bazıları bu kadar uzun bir sefer için yetersiz idiler. Pîrî Reis'in idam edilmesinden birinci

⁵⁵ s. 61.

⁵⁶ Aynı eser, s. 13.

⁵⁷ *İbtihacü't-tevarih*, yp. 149 b.

⁵⁸ *Tabakatü'l-memâlik*, yp. 392 a.

⁵⁹ *Kühü'l-ahbâr*, yp. 303 a; Krş. J. von Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, tercüme ve tahşiye eden Mehmed Ata, İstanbul 13, c. VI, s. 119.

⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1964², c. II, s. 398.

⁶¹ Nejat Kosal, *Hint yolu ve Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul 1936, s. 23.

derecede rol oynamış bir şahıs olan Kubad Paşa, Hürmüz'de yaşayan müslümanların mal ve mülklerini, muhasara devam ederken, talan ettirdiğini de İstanbul'a gönderdiği mektubunda onun aleyhine bir nokta olarak ilâve etmişti⁶². Hattâ idamından sonra oradan gelen bir heyet şikâyetinde bulunmuş, fakat isbat edemediklerinden elleri boş dönmüşlerdi. Kubad Paşa büyük Türk denizcisini idam ettirmeye muvaffak olmakla beraber Basra'dan çok az bir müddet sonra azledilmesi de mânidardır⁶³.

Pirî Reis'in bir çok hususu açıklayamadan katledilmesi ilim dünyası bakımından da bir kayıp olmuştur. Zira 1526 da telif edilmiş olan *Kitab-ı Bahriye*'nin müellifi olarak yeni bir eserin malzemesini toplamış olması icap ederdi⁶⁴. Özellikle 1547 den katline kadar geçen zaman onun tecrübesini ve Hint Okyanusu hakkındaki bilgisini artırmıştı.

BELGELER

I

Cezair ve Medine beğlerbeğisine hüküm ki,

Bundan akdem Vilâyet-i Yemen'den Basra'ya donanma gelmek üzere idi. Gelmiş midür? Ma'lûm olması mühim olmağın buyurdum ki, vardukda zikrolunan donanma gelmiş midür? Eğer gelmiş ise ne tarihde gelmişdür kaç kıt'a gelmişdür bi'l-fi'l ne mahaldedür tafsîl ile yazup arz eyliyesün; henüz gelmedi ise zikrolunan donanmalardan haber aldın mı? ne vechile haber aldın ma'lûmun olanı yazup i'lâm eyliyesün Cezâir ve Basra vilâyetinün ahvâli ve Lahsa taraflarınun bi'l-cümle ol câniblerün tafsîli ile haberin bildüresün.

Fî 26 Şevval sene 959; Osman'a verildi.

(*Hükümname mecmuası*, Koğuşlar, nu. 888, yp. 473 a).

⁶² Kutbeddin Mekkî, 35.

⁶³ 26 Rebiülâhır 961 tarihli bir ruus defteri kaydında Kubad Paşa'nın Basra'dan mazul bulunduğu öğreniliyor (Başbakanlık arşivi, Kâmil Kepeci Tasnifi, nu. 211, s. 13).

⁶⁴ Hüseyin G. Yurdaydın'a göre Pirî Reis *Kitab-ı Bahriye*'yi yazmamış onun malzemesini toplamıştır. Eseri yazan *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* adlı eserin müellifi olduğu tahmin edilen Şair Muradî'dir. (*Kitab-ı Bahriye'nin telifi meselesi*, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. X, kısım 1-2 (Ankara 1952), s. 143-146).

2

Sultanum,

Arz-ı bende-i bî mikdâr budur ki, baştarda reisi Büyük reis kulunuzun bir hemşehrisi deryâ yüzünde ticâretten gelürken bir kâfir kayığın almuşlar imiş; eyle olsa zikr olan kayığın kâfirlerinden anda gemü halkına 15 kâfir kalup hâliyâ devletlü pâdişah yesserallahu mâyeşâ hazretleri mezkûr kâfirler gelsün deyü emr olunmuş idi. Devletlü pâdişâhum Allahu Te'âlâ ömrünü devletini fırsatını ziyâde eyleyüp mâ takaddümden evlâ gelen kanun budur ki, deryâ da dâru'l-harb dutulan kâfirler dutan kimesneye gerekdür. Bâki emr ü fermân sultanumundur.

Bendenüz

Pîrî

Kayığı mîrî için alınup esirler kendünün olmak emr olundu. (Topkapı sarayı müzesi arşivi, No. E. 5627).

3

Cezâir ve Medine Beğlerbeğisi Kubad Paşa'ya

Bâb-ı sa'âdet meâba mektûb gönderüp bundan evvel Mısır cânibinden derya-yı Hind'e irsâl olunan Donanma-i humâyûn mu-bârek Şevval'in 21 inci gününde Mehmed nâm gemi reisi ile Basra'ya bir kalite ile gelüp Kapudan Pîrî dâme izzehu'nun sûret-i beratiyle mektûbun irad eyleyüp donanma-i humâyûn mâh-ı Cumade'l-ulâ da Bender-i Süveys'den deryâya müteveccih olup Cidde'den medine-i Aden'e ve Rese'l-haddi geçüp kâfirin serhad kal'esi olan Maskat nam bendere gelüp kal'esin muhâsara eyleyüp altı yedi gün döğüp yedinci gün feth olunup kal'ede mahsûr olan kâfirin cengde kırılanı kırılıp ma'ada 128 nefer kâfir dutulup der zencir olunup donanma gemilerinde küreğe koşulup andan Hürmüz'e gelüp elân 24 kıt'a kadirge ve 4 kıt'a barça ve cengci ve âlâtçı cümle 850 mikdarı asker ile Donanma-i humâyûn Hürmüz şehrine dâhil olup Hürmüz'ün kâfiri kal'eye girüp İnşallah feth olmak mukarrerdür ve donanma da olan askere Zilhicce'nin gayetine varıncıyadek ulûfe verilüp hâliyâ gayri verilecek akça olmayup hayli müzâyakaları var imiş. Bu bendenin fikri Donanma-i humâyûn gelüp Hürmüz'e tâbi berr-i Arab'da olan benâdırın tâbi olanın mâla kesüp tâbi olmıyan ben-

derleri yıkup harâb edüp andan Bahreyn'e gelüp mümkün ise Bahreyn'i alup ve illâ bir mikdar mâla kesüp ol aralık murâd üzere zabt olunmaktadır. Amma Hürmüz feth olduğu takdîrce Mısır'da nöbetçi olup hâliyâ Donanma-i humâyûn ile gelen Ali dâme izzehuya Katif sancağı inâyet olunup ve donanma dahı Kapudan ile ve olanca asker ile bu deryâda kalup dâima bu cânibde olmak ile benâdır murâd üzere zabt olunmak ile donanmada olan askerın ulûfeleri edâsından gayri hazîneye dahı küllî mâl ve nef' hâsıl olup ve niçe feth ü fütûh müyesser olmak mukarrer idi. Bu vechile olmayup donanma bu deryadan gitdüğü takdîrce kâfir gerü gelüp Basra'ya dahı küllî ızdırâb vermek mukarrerdür. Heman kapudan benderlerine donanma ve asker ile bu diyârda dâimâ ber-karâr olup benâdır zabt olunmasına emr-i şerîf inâyet buyurula ki donanmanın dâima bu diyârda olması ehemmi mühimmâtındur. Hem Basra hıfzı mühim Cezâir zabtına ve Kızılbaş-ı bed-ma'âş hareketine küllî sa'y olup Hürmüz ve Bahreyn feth olduğu takdîrce emr-i şerîf ne vechile olur deyü arz eylemişün. İmdi donanma-i humâyûn Basra vilâyetine geldüğü takdîrce zahireleri ve ulûfeleri tedârükü ne vechile olur; zikr olunan askerın zahîresine ve ulûfesine ol vilâyetün müsâ'id hazînesi var mıdır? Tafsîl olunmamış ol diyârın cümle umûruna vukuf ve şu'urun vardır; hüsn-i mürâsîl ve fevr-i celâdetine i'timâd-ı humâyûnum olmağın cumhûr-ı mühimmâtın tedârükü senün rey-i sâibüne tefvîz olunmuşdur. Buyurdum ki, müşârunileyh Hind kapudaniyle haberleşüp Hürmüz maslahatı bertaraf olduktan sonra donanma ol diyârda kalmak mı evlâdur, yohsa mevsimiyle yerine varmak mu evlâdur. Münâsib her niçe ise anun ile amel eyleyüp ammâ itmâm-i hüsn-i tedârük eyleyüp Hak sübhanehi ve te'âlâ hazretlerinin uluvv-ı inâyetiyle donanma-i humâyûnu ve yarağı ve leşkeri hıfz etmek bâbında envâ'î mesâ'îf cemîlin zuhûra getüresün. Donanma-i humâyûn ile gelen leşker ol diyârda kaldüğü takdîrce zahirelerin tedârük eyleyüp zarûret ve muzayaka çekdüremeyesün. Diyarbekir beğlerbeğisine ve defterdârına hükm-i şerîfüm gönderildi ki, istimâlet üzere Bağdad'a 20.000 altın göndere. Bağdad beğlerbeğisine dahı hükm-i şerîfim gönderildi. Diyarbekir'den hazîne varmadan donanma Basra'ya gelürse Bağdad hazînesinden karz tarîkıyle göndere. Diyarbekir'den Basra'ya gönderdüğünün yerüne koya; bi-inâyetillâhı te'âlâ Hürmüz fethi müyesser olursa Katif sancağın arz etdüğün üzere Mısır'da nevbetçi olan sancak

beğlerinden donanma-i humâyûnla gelen Ali dâme izzehu ya ta'yîn eyleyüp tasarruf etdüresün; ol diyârda andan gayrı akdem ve mühim olan mesâlihi ki, berüye arz olunup cevâbı varmaya avk ve teahhur lâzım gele; asla tevakkuf etmeyüp devlet-i humâyûnuma lâyıık ve münâsib ne ise heman icrâ eyleyüp ne vechile ta'yîn eylediğini sonra arz eyliyesin. Ba'zı yarak gönderildiği sana i'lâm olunmuş idi henüz gelmedi deyü bildirmişsin. İmdi Diyarbekir beğlerbeğisinden arz gelüp emr olunan yarağı Bağdad'a irsâl eylediğini bildirmiş; varup erişmedi ise gayrilerin vâsıl olur; hâliyâ dahı yine Diyarbekir'den ba'zı yarak gönderilüp lâzım oldukça Bağdad'a göndermek emr olunmuşdur. Bağdad beğlerbeğisine dahı hükmi-i şerifim gönderildi ki, sana lâzım olan eğer yarakdur ve eğer sâir mühimmatdur te'hîr etmeyüp ulaşıdura ve Medine azebleri ve müstahfızların sâbıka Âstâne'ye gönderilen defter üzerine olmayup nısfı dahı mevcûd değildir deyü mucebince tekmîl olmaya; Bağdad yeniçerilerinden 400 nefer yeniçeri nevbetçi olması lâzımdur deyü bildirmişsin. Bundan akdem Bağdad yeniçerilerinden 700 nefer nevbetçi kalduğun arz eyleyüp Bağdad'a gelmeleri lâzımdur deyü arz eyledükde Cezâir'de hıdmet yoğise getürdesün var ise nihâyet nısfın getürdüp nısfını anda alıkoyasun deyü emr gönderilmişdi. Hâliyâ senün arzın gelmemeğle Bağdad beğlerbeğisine hükmi-i şerifim yazılıp irsâl olundu ki, arz etduğun üzere 400 neferi Cezâir'de nevbetçi koya; Bağdad'da çok var ise 200 nefer yazup istihdam eyliye bi'l-cümle eğer terakkidür ve eğer ibtidâdur şöyle ki ol vilâyetün hazînesi müsâ'id olup berüden hazîne gelmelü etmiyesün; vech-i münâsib gördüğün üzere şol ki memlekete lâzım ve mühimdür ta'yîn eyleyüp a'dadan gaflet üzere olmayup vilâyetin hıfz u hırâsetinde mücidd ü merdâne olasun. Şöyle ki bir mühim maslahat düşüp kapuya gönderdiğün âdem kendü atıyla gelmeğle hâzır lâzım gelüp bir zarar ve havf ola ulağla gönderesün. Anun gibi gayetle mühim düşmeyince ulak göndermeyesün. Donanma ile gelen âdemlerden bir yarar ahvâle vâkıf kimesneyi anunla bile ulağla gönderesün ki nısfı ile donanma'nun mîrî beğine donanma geldüğü vakıt pek-simatları ve zahîreleri hâzır bulmak gerekdür. Ana göre tedârük eyleyüp geldüklerinde zarûret çekdirmeyesün [ihmal] etmiyesün. Hind Kapudanı Pîrî dâme izzehu'ya yazılan hükmi-i şerifim sana gönderildi. Ma'lûm edinüp eğer anda varmakdur ve eğer mas-

lahat ber-taraf oldukdan sonra mevsimiyle avdet etmekdür elyak ve evlâ ne ise anunla amel edesün,

Fi 18 Zilka'de sene 959.

Müşarunileyhden gelen Mustafa nâm âdemisine verildi,
Fît-târih-i mezbûr
(*Hüküm-nâme*, Koğuşlar, nu. 888, yp. 487 b- 488 b)

4

Hind kapudanı Pîri Beğ'e hüküm ki,

Hâliyâ Basra ve Cezâir ve Medine Beğlerbeğisi Kubad Paşa mektûb gönderüp 24 kıt'a kadirga, 4 barça ile Hürmüz şehrine dâhil olup küffâr-ı hâksâr kal'eye mahsûr oldukların ve gelürken yolda kâfirin bir kal'esin feth eyleyüp cengcilerinün ba'zısı kılıcdan geçüp mâ'adası küreğe konulduğun ve senünle gelen kula *Zilhicce gayetinden* sonra ulûfe lâzım idüğün bildirüp ve kendüye gelen mektûbunu aynı ile irsâl eylemiş. Her ne ki demiş isen ale't-tafsîl ma'lûm-ı şerifim oldu yüzün ağ olsun her vechile yararlığımı hüsn-ı tedârükün i'timâd-ı humâyûnum olmağın ol hizmete irsâl olunmuş idin. Müşârünileyh Kubad Paşa mektûbunda, fikrim budur ki donanma-i humâyûn gelüp Hürmüz'e tâbi' olan benâdırın tâbi' olanı mâla kesüp tâbi' olmuyanı benderleri yıkup harâb eyleyüp andan Bahreyn'e gelüp mümkün olur ise Bahreyn'i alup ve illâ bir mikdar mâla kesüp ol aralık karar üzere zabt olunmakdur ve donanma dahı ola ki askeriyle bu diyârda kalup bu cânibde olur ise donanma da olan ulûfeleri edâsından gayret-i küllî mal ve nef' hâsıl olup ve niçe feth ü fütûh müyesser olmak mukarrer idi; bu vechile olmayup donanma bu diyârdan kendüyi takdîme kâfir gerü gelüp Basra'ya küllî izdirâb vermek mukarrerdür deyü bildirmiş deryâ ahvâline vukûf ve şu'urun vardur umûr-dîde kulumsun donanma ahvâli sanâ tefvîz olunmuşdur şöyle ki Donanma-i humâyûn bu kış Basra'da kışlamak mümkün ise kışlayasun; Kubad Paşa'ya hükm-ı humâyûnum gönderilmişdir ki senünle olan askerın zahîresin ve ulûfesin tedârük eyleyüp zarûret çekdirmiyeye. Amma Hürmüz bertaraf oldukdan sonra şöyle ki vilâyet-i Basra'da eğlenmekle donanma ve askere bir zarar ihtimâli var ise gerü bir günde avdet etmek münâsib ise mevsimiyle emîn ve sâlim donanmayı leşkeri ve yarağı ile desin. Basra'da bir kaç kıt'a donanma lâzımdır deyü arz olunmağın asıl bu donanma ol maslahat için gönderülmüşdür; Hürmüz mas-

lahatı görüldükden sonra 10 kıt'a donanma koyup ma'adasiyle gitmek münasib ise eyle edesin; amma gelüp Basra boğazına geldikten sonra küffâr-ı hâksâr bir küllî tedârükle yolunuz beklemek ihtimâli var mıdır mevsimi midür bunda ma'lûm olmadı; tafsîl üzere arz ve amel edesin sonra emr-i şerîfim ne vechile olur ise mûcibi ile amel edesün; a'da-i bî dînin hîle ve hud'asından gaflet üzere olmayup askeri ve yarağı zâyi' etmekden ve donanma-i humâyûnu Mısır'a erişdirmekden ihtiyat eyliyesin. Müşarünileyh Kubad Paşa ile meş-veret eyleyüp Basra'da olmak husûsunda görüp enfa' ve evlâ niçe ise anunla amel eyliyesiz eğer berü Mısır cânibine gelmek lâzım gelüp donanma ayrılmagla mâ'adası varup çıkmakta ihtiyat var ise arz eyliyesiz. Bi'l-cümle Devlet-i humâyûnuma münasib ne ise anunla amel eyliyesiz.

Kubad Paşa âdemi Mustafaya verildi, fi 8 Zilka'de 959
(*Hükümname mecmuası*, Koğuşlar, nu. 888, yp 488 b).

5

Diyarbakir Beğlerbeğisine hüküm ki,

Hâliyâ Kubad Paşa mektûb gönderüp Mısır'dan irsâl olunan Donanma-i humâyûnumla Hind Kapudanu Hürmüz şehrine dâhil olup 23 kıt'a kadirga 3 barça ile bi'l-fi'il kal'e-i mezbûreyi muhasara etdiklerin donanma ile gelen asker karz tarikiyle Zilhicce gayesinden sonra ulûfe lâzım idüğün arz eylemiş idi. Buyurdum ki hükm-i şerîfim vardukda te'hîr etmeyüp Diyarbakir hazînesinden 20.000 altun der-kise eyleyüp yarar âdemleriyle Bağdad Beğlerbeğisine göndere-siz ki ol dahı Basra'ya irsâl eyliye; amma altunun irsâl eyledüğün kimesnelere tenbîh eyliyesiz ki varduklarında öteden sahîh haber alup şöyle ki maslahat bertaraf olup Donanma-i humâyûn yine Mısır cânibine avdet eylemiş ise altunu koyup gitmeyüp yine Diyarbakir hazînesine götürüp teslim eyliyesiz; eğer zıkr olunan altunun yerine Diyarbakir hazînesine alınıp lâzım ise arz eyliyesiz ki Hazîne-i âmiremde anın yerine altun göndermeyüp yerine koyula ve bundan akdem Diyarbakir'den ba'zı kurşun ve bakır ve tûfeng ve sâir yarak gönderilmek emr olunmuş idi. Basra Beğlerbeğisi mektûbunda henüz berat gelmeden 10 kıt'a darbezen ile 50 kantar kurşun gelmişdi ol; dahı Cezâir maslahatına sarf olundu yarağa ve kurşuna ihtiyaç vardur deyü bildirmiş şimdilerin her cinsinden ne mikdar yarak

irsâl olunmuş ise ve ne târihte gönderdüğün defter eyleyüp defterin bir sûretin müşârünileyh Kubad Paşa'nın fermân-ı şerifimle varan âdemisine teslim eyleyüp ve bir sûretin Südde-i sa'âdetime gönderüp emr olunan yarakdan gönderilmemiş var ise ta'cilen ulaştırup altunu emîn ve sâlim ulaştırup yollarda zarar erişmekden sakınasın. Âmid hazînesinden emânet konulan tüfenklerden 500 kıt'a tüfenk Bağdad Beğlerbeğisine ulaştırıla ki ol dahı Cezâir ve Medine Beğlerbeğisine ulaştırasız.

Bu dahı mezbûr Mustafa'ya verildi,
fî yevm-i mezbûr (18 Zilka'de 959).
(*Hükümname mecmuası*, Koğuşlar, nu. 888, yp. 489 a).